

Голові
разової спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.267
Львівського національного університету
імені Івана Франка
доктору філологічних наук, професору,
професору кафедри радіо та телебачення
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Лизанчуку Василю Васильовичу

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора наук із соціальних комунікацій, професора,
в.о. завідувача кафедри інформаційного права та юридичної журналістики
Національного університету водного господарства
та природокористування
Мітчук Ольги Андріївни
на дисертацію Смірнова Сергія Анатолійовича
«(Не)правда в соціальних комунікаціях»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика»**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Сучасні соціальні комунікації, що характеризуються безпрецедентним обсягом даних, швидкістю їх розповсюдження та розмаїттям платформ, вимагають глибокого розуміння природи інформації, а особливо феноменів правди та неправди. Актуальність дисертаційного дослідження Сергія Смірнова на тему «(Не)правда в соціальних комунікаціях» визначається загостренням проблеми розрізнення достовірної та недостовірної інформації в умовах глобального інформаційного суспільства. З огляду на поширення фейкових новин, дезінформації, маніпулятивних технологій та інформаційно-психологічних операцій, що посилюються в період гібридних загроз та інформаційних війн, потреба в глибокому осмисленні сутності правди і неправди, їхніх механізмів функціонування та впливу є як ніколи нагальною. Робота є своєчасним і необхідним внеском у розуміння складних процесів інформаційного впливу, що пронизують медіапростір, та боротьби за достовірність. Ця актуальність простежується через аналіз розділів дисертації: від глибокого занурення в термінологічні особливості та історіографію понять «правда», «неправда», «факт» та «фактчекінг» (Розділ 1), до вивчення феномену приховування інформації як форми обману, зокрема цензури, самоцензури та інформаційного перезавантаження (Розділ 2).

Особливої актуальності дослідження набуває у контексті аналізу прихованих форм маніпуляції та комунікації (не)правди, які є центральними для теми «(Не)правда в соціальних комунікаціях». Дисертація вивчає, як мовні засоби – інтерпретація, парадоксальність, багатозначність, іронія, сарказм та евфемізми – можуть використовуватися як для пояснення, так і для свідомого введення в оману, створюючи квазіреальність та спотворюючи об'єктивну картину дійсності (Розділ 3). Цей аспект є критично важливим для формування медіаграмотності населення, здатності розпізнавати приховані маніпуляції та протистояти їхньому впливу на суспільну свідомість. Аналіз таких комунікаційних пасток дозволяє краще зрозуміти механізми формування «альтернативних правд», які активно використовуються в інформаційних кампаніях, що робить дослідження не лише теоретично цінним, а й практично значущим для зміцнення інформаційної безпеки України та світу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Зміст дисертації, сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації базуються на ретельно визначених актуальності теми, меті, завданнях, об'єкті та предметі дослідження. Методика дослідження Сергія Смірнова побудована на комплексному інструментарії, що поєднує теоретичні та емпіричні підходи. Для глибокого аналізу понять правди та неправди, їх історичного розвитку та сучасних практик застосовано історико-теоретичний, герменевтичний, компаративний, порівняльно-логічний, комплексно-аналітичний та аксіологічний методи, а також контент-, фрейм- та фактологічний аналіз. Структура роботи є логічною та послідовною, що свідчить про глибоке розуміння автором як теоретичних основ дослідження, так і його емпірично-прикладного опису.

У першому розділі «Гене́за, методоло́гія, сучасні практики понять «правда» і «неправда» закладено фундаментальну основу для детального визначення термінологічних особливостей ключових понять, таких як «правда», «неправда», «факт», «фактчекінг», «засоби масової інформації», «медіа» та «соціальні комунікації» (Д., с. 31), що забезпечує наукову точність. Дослідження історіографії та практичного значення правди через аналіз давніх писемних пам'яток, включаючи китайське «Мистецтво війни» та індійські закони Ману (Д., с. 48), «Повість минулих літ», «Руську правду» та Литовський Статут (Д., с. 53), а також «Державця» Макіавеллі та фактчекінг Фрідріха Пруського (Д., с. 58), простежуючи еволюцію розуміння істини у різних культурах і часах.

Завершальна частина розділу (п. 1.3) присвячена генезі наукового розуміння та сучасним методологічним засадам функціонування понять «правда/неправда». В ньому детально розглядається концепція істини в розумінні Арістотеля, Платона та Ньютона (Д., с. 61), що дає уявлення про

філософські витоки наукового підходу. Подальший аналіз (не)достовірності за Декартом і Гобсом, а також «ідолів помилок» Френсіса Бекона (Д., с. 65), розкриває формування критичного погляду на джерела знань та їх перевірку. Розділ логічно завершується узагальненням теорій істини та факту (Д., с. 68), що є основоположним для формування комплексного розуміння достовірності у контексті сучасних соціальних комунікацій.

Другий розділ «Приховування». Другий розділ дисертаційної роботи присвячений феномену «Приховування», є логічним продовженням першого, поглиблюючи розуміння динаміки (не)правди в соціальних комунікаціях. У підрозділі 2.1 «Право на приховування інформації» (Д., с. 87) здобувач системно аналізує різні аспекти цього явища. Зокрема, у п. 2.1.1. розглядається дилема «вибору оприлюднювати чи приховувати інформацію» (Д., с. 87), що є фундаментальним для розуміння етичних та практичних засад комунікаційних процесів. Сергій Смірнов, у п. 2.1.2 (Д., с. 91), детально вивчає «право на приховування, гарантія таємниці та відповідальність», окреслюючи правове поле та правові наслідки, пов'язані з управлінням інформацією. Досліджуючи у п. 2.1.3 аналіз «професійних та психологічних основ приховування» (Д., с. 105), дозволяє розкрити мотиваційні та поведінкові фактори, що стоять за приховуванням інформації. У підрозділі 2.2 «Використання і створення формальних підстав для приховування як форми обману» (с. 107) фокусується на маніпулятивних аспектах приховування. У ньому розглядаються «цензура і самоцензура» (Д., с. 107) як інструменти свідомого обмеження доступу до інформації, що є вкрай актуальним у сучасному медіапросторі. Автор дослідження демонструє осмислення «правди як суми фактів і проблеми суми з невідомими складниками» (Д., с. 126), що підкреслює складність досягнення повної істини в умовах прихованих або недоступних даних. Цей аналіз є важливим для розуміння того, як приховування стає невід'ємною частиною стратегій обману та маніпуляцій у соціальних комунікаціях.

У третьому розділі «Парадокси комунікацій (як ми комунікуємо (не)правду)» автор розкриває «Парадокси комунікацій (як ми комунікуємо (не)правду)», що є ключовим для розуміння складних механізмів поширення достовірної та недостовірної інформації. У підрозділі 3.1 (Д., с. 145) дисертант аналізує інтерпретацію, парадоксальність і багатозначність як способи як заплутати, так і пояснити, акцентуючи увагу на подвійній функції образного мовлення, що може бути використане для маніпуляцій або, навпаки, для глибокого розуміння. Науковець у підрозділі 3.2 (Д., с. 149), досліджує іронію і сарказм як спосіб «комунікації від зворотного», демонструючи, як ці риторичні прийоми можуть приховувати істинний зміст або передавати його у неочевидній формі. Завершується розділ вивченням евфемізмів як основи квазіреальності

(с. 154), що дозволяє зрозуміти, як за допомогою пом'якшених або опосередкованих висловів створюється спотворена чи неповна картина дійсності. Представлене автором дослідження ефективно демонструє, як тонкі лінгвістичні та комунікативні стратегії формують сприйняття (не)правди, що має значне значення для виявлення прихованих маніпуляцій у соціальних комунікаціях.

У четвертому розділі «Практики соціальних комунікацій» є кульмінацією дослідження, демонструючи практичне застосування раніше вивчених теоретичних концепцій (не)правди. У підрозділі 4.1 (Д., с. 164) дисертант глибоко аналізує, як теорії істин працюють у соціальних комунікаціях, використовуючи як ілюстративний приклад Будапештський Меморандум. Цей вибір кейсу дозволяє показати, як міжнародні домовленості та їх інтерпретації стають ареною для боротьби за правду, виявляючи механізми маніпуляцій та впливу на суспільне сприйняття. Додатково, розділ розглядає так званий «Казус Санта Клауса, або як обманути фактчекінг» (Д., с. 175), що є надзвичайно цікавим та актуальним прикладом. Цей кейс ілюструє, як можна обійти або нейтралізувати існуючі методи перевірки фактів, що вказує на вразливості сучасних систем фактчекінгу та необхідність їх постійного вдосконалення. Загалом, четвертий розділ надає цінні практичні інсайти щодо функціонування (не)правди в реальних комунікаційних сценаріях, підкреслюючи актуальність та прикладне значення проведеного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна та достовірність одержаних результатів, насамперед полягає в комплексному дослідженні соціальних комунікацій з точки зору наявності в них (не)достовірності – правди і неправди; принципів і форм комунікацій в суспільстві, які можуть одночасно і давати знання про предмет чи явище, так і повністю приховувати його. Автором вивчено приховування інформації як окремий аспект неправди, використовуючи філософський, юридичний, психологічний та комунікаційний підходи. Робота містить результати власного опитування щодо ставлення до цензури, а також досліджує надмір інформації як форму приховування правди. Дослідником виявлено парадоксальну природу мови, яка одночасно є інструментом істини та неправди, а також детально розглянуто використання евфемізмів як свідомої інформаційної політики на прикладі російсько-української війни.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Практична цінність дисертації Сергія Смірнова підкреслюється її фокусом на застосуванні теорій істин у реальних соціальних комунікаціях, що є квінтесенцією теми «(Не)правда в соціальних комунікаціях». Результати корисні для розробки програм медіаграмотності та планування стратегічних комунікацій. Розуміння

приховування інформації та парадоксів комунікації допоможе журналістам, політикам та державним службовцям. Результати опитування щодо цензури використовують для формування інформаційної політики. Дослідження інформаційного перевантаження та евфемізмів є цінним для протидії дезінформації та пропаганді. Практичне значення дослідження полягає у вдосконаленні методологій соціальних комунікацій та інструментів фактчекінгу.

Повнота викладених наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Результати досліджень, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри зарубіжної преси та інформації факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. Також були представлені у вигляді доповідей та виступів на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях. Викладені в роботі положення апробовані у виступах на семінарах кафедри зарубіжної преси та інформації і наукових конференціях, включаючи Звітні наукові конференції факультету журналістики Львівського національного Університету імені Франка за 2022-2024 роки, конференцію «сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку» (Тернопіль, 2024), міжнародну науково-практичну конференцію «Медіарельність у часи інформаційних війн» (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2024 р.), XXXIII Міжнародна наукова конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених “Наука і вища освіта”, секція Соціальні комунікації в глобальному світі», (Класичний приватний університет. м.Запоріжжя, 2024 р.).

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Смірнова Сергія Анатолійовича відповідає спеціальності 061 журналістика і вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року. № 261, а також пунктам 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44.

Дисертація складається зі вступу, 4 розділів (включаючи практичні експерименти та дослідження), висновків списку використаних джерел (які, враховуючи рекомендації, подані до кожного розділу). Загальний обсяг наукової роботи з додатками складає 203 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 175 сторінках (7,6 авторських аркушів). Повний список використаних джерел містить 179 найменувань.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, встановленим чинним законодавством. Аналіз тексту дисертаційної роботи свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. У праці дисертант подає посилання на джерела при використанні ідей, тверджень та відомостей їхніх авторів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи дисертацію, необхідно відзначити, що вона містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації під час захисту:

1. З огляду на те, що Всесвітній економічний форум визнає неправду та недостовірну інформацію глобальним ризиком, як Ваше дослідження про «приховування інформації» розширює розуміння сучасних загроз дезінформації, яка часто асоціюється лише з активним обманом?

2. В умовах стрімкого розвитку «мовних моделей» та «штучного інтелекту», які, за Вашими словами, прискорюють комунікацію, яким чином Ваше дослідження парадоксальної природи мови (як інструменту правди і неправди) допомагає розробляти нові підходи до фактчекінгу та медіаграмотності, що є ефективними проти цих нових викликів?

3. Ваш аналіз використання евфемізмів як свідомої інформаційної політики на прикладі російсько-української війни є надзвичайно актуальним. Які конкретні механізми психологічного впливу цих мовних маніпуляцій Ви виявили, і як вони можуть бути використані для розробки ефективних стратегій контрпропаганди?

4. Враховуючи, що надмір інформації призводить до «інформаційного перевантаження» і може слугувати формою приховування правди, які практичні рекомендації Ви можете надати журналістам, політикам та державним службовцям для навігації в цьому потоці та забезпечення прозорості у своїй комунікаційній діяльності?

5. Дослідження історіографії правди показує, що «навіть не раз віднайдена, вона може бути описана іншими словами чи бути переміщеною в інший контекст». Яким чином це усвідомлення впливає на Ваше розуміння довгострокових стратегій боротьби з неправдою, особливо у світі, де «людина і суспільство живуть у сконструйованих ними ж дійсностях»?

6. Назви розділів дисертаційного дослідження потребують коригування задля забезпечення їхньої відповідності академічній стилістиці та науковій точності. Назви «РОЗДІЛ 2 ПРИХОВУВАННЯ» та «Розділ 4 ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ» є надто загальними та лаконічними; їх варто було б розширити, щоб чіткіше відобразити конкретний науковий зміст, що досліджується у відповідних розділах. Назва «РОЗДІЛ 3. ПАРАДОКСИ КОМУНІКАЦІЙ (ЯК МИ КОМУНІКУЄМО (НЕ)ПРАВДУ)» містить публіцистичні та розмовні елементи у дужках, які є небажаними для наукового заголовка.

Загальний висновок.

Подана до захисту дисертація Смірнова С. А. «(Не)правда в соціальних комунікаціях» є актуальною, містить наукову новизну, демонструє практичне значення отриманих результатів для спеціальності 061 Журналістика, характеризується обґрунтованістю та аргументованістю рекомендацій та висновків.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ від 21.03.2022 р. № 341, від 19.05.2023 р. № 502, від 03.05.2024 р. № 507), а її автор – Смірнов Сергій Анатолійович – заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика».

Офіційний опонент,

доктор наук із соціальних комунікацій,
професор,
в.о. завідувача кафедри інформаційного
права та юридичної журналістики
Національного університету водного
господарства та природокористування

Ольга МІТЧУК